

Bohumil Hrabal v hospodě u Sojků / foto Milan Jankovič

Jindra Dubová, Helena Dědičová

Hrabal a jiní Češi v textech Bernharda Setzweina

Jindra Dubová

Bernhard Setzwein (1960) patří v současnosti k nejznámějším bavorským spisovatelům. Vystudoval germanistiku a folkloristiku. Tento mnichovský rodák se v roce 1990 přestěhoval do bavorského městečka Waldmünchen na bavorsko-české hranici, kde s malými přestávkami žije dodnes. Je nejen autorem románů, ale i žurnalistou a významným dramatikem. Motivy a témata pro svou tvorbu nachází jak ve svém nejbližším okolí, tak i v zahraničí, především v Česku.

Bernhard Setzwein o sobě tvrdí, že věci se v něm musí nejdříve usadit, uzrát, než je může vypustit dále, literárně zhodnotit. Ještě několik let po přestěhování se do Waldmüchenu se jeho tvorba věnovala především mnichovským tématům, ale postupně se v ní začal objevovat český prvek. Nejdříve v krátkých povídkách a cestopisných skicách, kde

Helena Dědičová

reflektuje své postřehy ze svých cest do Čech a atmosféru porevolučního dění na bavorsko-české hranici. Silněji zaznívají české tóny v jeho veršované knize *OberländerEckeDaiser* (1993), kde se do popředí dostává autorův mystifikační talent. Hlavní místo pro děj tvoří Mnichov, přesněji hostinec Setzweinova dědečka. Název knihy je tvořen kombinací názvů ulic, ve kterých se restaurace nacházela. Zde se setkávají různí spisovatelé, žijí se mísí s mrtvými a vedou spolu rozmanité rozhovory. Jako intermezzo vyráží tato skupinka na výlet do Čech, kde ožívají taková jména jako Franz Kafka, Jaroslav Hašek nebo Božena Němcová. Setzwein míchá jednotlivé autory a jejich literární figury dohromady, takže Kafka je zde označován jako „brouk Franz“, Hašek jako „chytač psů“. Objevují se motivy, které Setzwein obecně spojuje s českou literaturou, jako jsou melancholie, hospo-

da, pítí piva, nebo léto. Bylo by ale chybou se domnívat, že se jedná jen o triviální redukci české kultury na hospodské prostředí. Tato kniha představuje autorův přechod od mnichovské k české tematice.

Je nutné zdůraznit, že Setzweinova tvorba se neorientuje pouze na Čechy, ale celkově na středoevropský prostor, přičemž ale ten český stojí jednoznačně v popředí. Zaměříme se zde především na ty knihy a texty, ve kterých se český aspekt objevuje. Postřehy z cest, líčení politické situace, dění po revoluci i česká kultura, vše to, co se objevovalo v Setzweinových krátkých textech, našlo své ztvárnění v románu *Die grüne Jungfer* (2003). Je obdivuhodné, jak zde z pozice cizince dokázal vystihnout české prostředí a pracovat s českými motivy, aniž by šlo pouze o prostoduchou stafáž pro děj. Kolik z nás by se dokázalo takovou měrou vcítit do života jiného národa a ještě v tomto rámci vytvořit nosný příběh? Jedná se doposud o jediný Setzweinův román, který byl přeložen do češtiny, a to pod názvem *Zelená panna* (2007). Spisovatel zde zachycuje historii české příhraniční vesnice a prakticky celých středoevropských dějin 20. století a dále popisuje změny v české společnosti v období po sametové revoluci. Následují další dva romány, které se více či méně dotýkají českého prostředí (*Ein seltsames Land (Podivuhodná země, 2007)*, *Der neue Ton (Nový tón, 2012)*), které společně s prvním jmenovaným tvoří trilogii s názvem „Z prostředka Českého masivu“. Tato trilogie bývá často označována pouze přízviskem „česká“, ale sám autor preferuje prvně jmenovanou variantu. V rámci literárních dějů se totiž spisovatel pohybuje nejen v českém, ale celkově ve středoevropském prostoru. To se odráží v právě zmiňovaném názvu trilogie, který v sobě zahrnuje geologické označení Český masiv (ten přesahuje území České republiky a zasahuje prakticky do všech okolních zemí). Tímto geologickým názvem je vymezen prostor,

ve kterém se v různých časových pásmech odehrávají dějiny a osobní příběhy, které jsou navzájem provázané. Jde tedy o jakýsi literární záznam časové paměti tohoto mikrokosmu.

Setzweinův doposud poslední román *Der böhmische Samurai (Český samuraj, 2017)* je situován opět z velké míry do příhraničí, do Poběžovic na Šumavě. Zámek, který se zde nachází, byl sídlem šlechtické rodiny Coudenhove-Kalergi, jejíž členové, především syn „Hansi“, tvoří ústřední postavy celého románu, který se odehrává převážně v první polovině 20. století. Malé městečko Poběžovice na Šumavě upoutalo Setzweina již při jeho prvních cestách za hranice. Především ho zaujal zdejší zpustlý zámek a jeho zvláštní genius loci. Při následovném pátrání narazil na fascinující příběh rodiny hraběte Jindřicha Coudenhove-Kalergi, který byl kosmopolita a světoběžník a mimo jiné působil jako velvyslanec císaře Františka Josefa i v Japonsku. Tam poznal mladou ženu Mitsuko, roku 1896 si ji vzal za ženu a spolu se vrátili do Evropy. Tento manželský pár přetvořil malé městečko, které se tehdy ještě jmenovalo Ronsperg, v interkulturní místo setkávání. Jedno z jejich dětí, syn Richard, se později oženil s židovskou herečkou vídeňského Burgtheatru a byl zakladatelem Panevropské unie, organizace, která předcházela Evropské unii.

Od dob, kdy tento bavorský autor začal objevovat Čechy, uplynulo již mnoho let. Jeho zájem nepatří již jen příhraničí, ale proniká stále více do vnitrozemí. Pevné přátelství navázal s bohužel již zesnulým českým básníkem Josefem Hrubým, který mu pootevřel dvířka do české literární společnosti. Setzwein se účastní různých setkání s českými autory, zmiňme v této souvislosti např. jeho měsíční pobyt v Brně v roce 2019 v rámci stipendia Moravské zemské knihovny a Lipského knižního veletrhu (více o jeho pobytu v rozhovoru, který je součástí tohoto programu). Delší pobyt

absolvoval i v roce 2018 v rámci stipendia Adalberta Stiftera, kdy mohl po dobu jednoho měsíce psát a tvořit v rodišti tohoto šumavského literáta, tedy v Horní Plané. Při té příležitosti byl pozván na Pedagogickou fakultu Univerzity Hradec Králové a Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, kde uspořádal autorské čtení. Tehdy navštívil i východočeský Kuks. Ve svých poznámkách, které vyšly v *Das gelbe Tagwerk (Žlutý poznámkovník, 2020)*, si zapsal: „Kdybych neměl už tak dostatek námětů na čekací listině, stál by tenhle František Antonín hrabě Špork se svým bláznivým životním příběhem a úchvatnou pozůstalostí za úvahu jako námět na román.“ V roce 2016 navštívil Setzwein i Kersko, které proslavil Bohumil Hrabal.

I jako dramatik se Setzwein nejdříve obrací k Mnichovu a jeho historii. V metropoli nad Isarou se odehrává např. hra *Watten Wagner Wachs (2004)*, která je zasazena do roku 1933. V mikrokosmu jednoho pokoje se odvíjí krátký příběh, který představuje mladého, nacismem zfanatizovaného muže, jehož chování je ovšem zcela nevyrovnané. Z rozhovorů u stolu, které se točí okolo každodenních věcí, na diváka číší demagogie hitlerovského Německa. Z dalších her, které nejsou již s Mnichovem spojené pupeční šňůrou, jmenujme např.: *Fremde Stimmen (2005)*, *LOLA MONTEZ – die falsche Spanierin (2018)*, *Resl unser. Das Stück zum Film vom Fall des Konnersreuther Mysteriums (2019)*. Dramatikova doposud poslední divadelní hra *Großmutter, das Viruserl und die Zukunft (2021)* obsahuje prvky klasického loutkového divadla. Kromě toho se zde objevují ještě dvě mluvící zvířata, ptačí dáma a netopýří muž. Právě oni komentují svým sarkastickým způsobem lidské počínání v době, která je poznamenána celosvětovou pandemií. I přes toto v podstatě těžké téma si klade hra za cíl diváky pobavit, ale zároveň je přimět k zamyšlení.

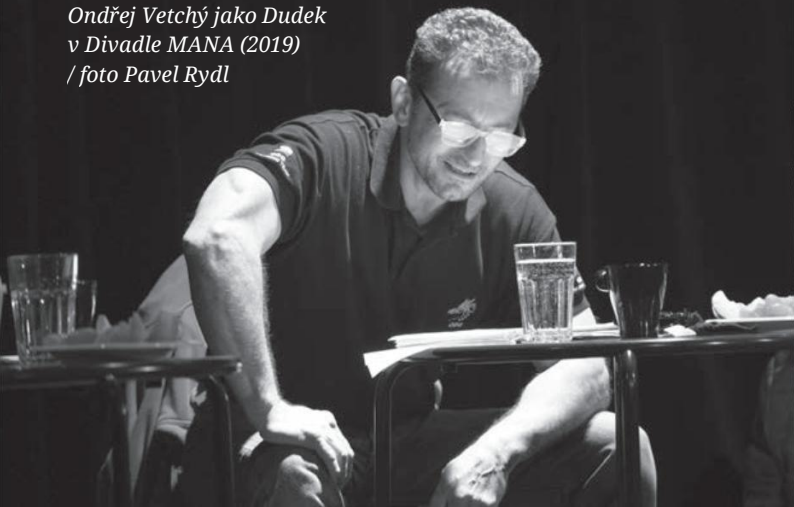

Hrabal a muž u okna v Theater Regensburg (2015)

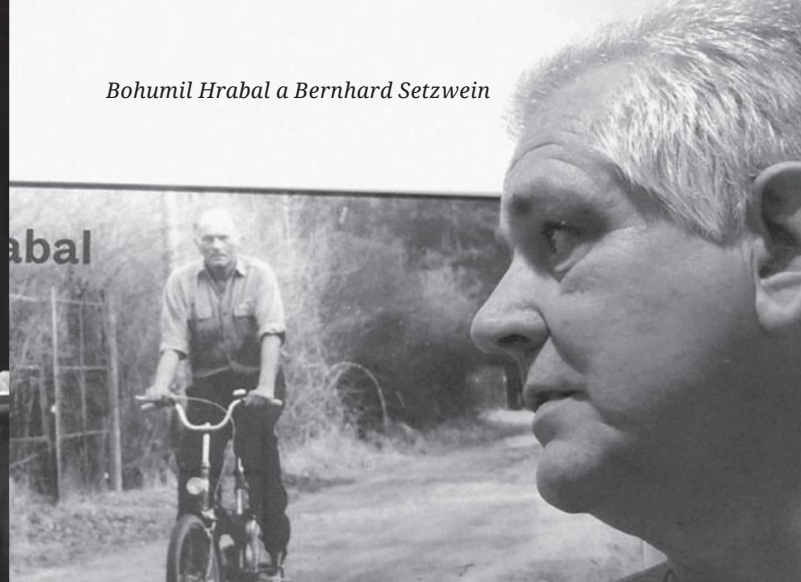
První a doposud jedinou divadelní hrou v Setzweinově tvorbě, která se odehrává v Čechách a akcentuje české prvky, je *Hrabal und der Mann am Fenster (Hrabal a muž u okna, 2015)*, kterou nyní uvádí Městské divadlo Brno. Nejde v ní jen o vyjádření obdivu a úcty významnému českému spisovateli Bohumilu Hrabalovi, ale je zde tragikomickým způsobem reflektován osud člověka, jehož život se na základě proběhlých politických změn stává nicotným. Další změny, které jsou ale plné ironie a paradoxů, vedou k tomu, že se z tohoto špicla, který měl za úkol donášet na Bohumila Hrabala, stává někdo, kdo mu svou činností vzdává hold.

Hra měla svou premiéru v Regensburgu (Řezně) v režii Mii Constantinové (6. 6. 2015). Do češtiny byla přeložena Zuza-

Ondřej Vetchý jako Dudek
v Divadle MANA (2019)
/ foto Pavel Rydl

Bohumil Hrabal a Bernhard Setzwein

nou Čtveráčkovou a ve formě scénického čtení byla uvedena v Praze ve Vršovickém divadle MANA (14. 3. 2019, obsazení: Dutky/Dudek: Ondřej Vetchý, Bohumil Hrabal: Arnošt Goldflam, Lenka: Veronika Svojtková, režie: Ondřej Zajíc).

Na prknech řezenského divadla ovlivnil surrealistický duch, který je ve hře tak patrný, i režii. Na jevišti se dlouho nic nedělo. „Jen protože se nic nehýbe, tak to ještě zdaleka neznamená, že se nic neděje“ (jedna z prvních vět ze hry *Hrabal a muž u okna*). Divák byl zpočátku přítomen jako pozorovatel. Jaký paradox, divák pozorovatel pozoruje špicla – pozorovatele – v reálném světě, v reálném čase. Další stupeň surrealistického ztvárnění se objevuje ve chvíli, kdy se na scéně objevuje Hrabal – jako snová představa, jako iluze?

V samotném názvu *Hrabal a muž u okna* kontrastuje uvedení konkrétního jména vztahujícího se k spisovateli Bohumilu Hrabalovi s druhou postavou, která je záměrně vyjádřena obecným podstatným jménem „muž“. Ve hře se tento muž objevuje pod jménem Dudek. Jak nám již naznačuje název hry, nejde o jeho konkrétní identitu, ale o jeho charakter, který je přenosný na mnoho osudů z doby komunistické, ale možná v jistém smyslu i na mnohé příběhy naší současné doby.

Setzwein při své tvorbě rád volí jména figur, která nesou nějaký význam či odkazují k určitým osobám. V románu *Die grüne Jungfer* je to hlavní postava Vančury, jehož příjmení odkazuje na českého spisovatele Vladislava Vančuru. Románové ztvárnění této postavy zde ale nikterak nekoresponduje

s životem a dílem českého tvůrce. Použité příjmení Vančura a časté intertextuální odkazy v románu svědčí o Setzweinově oblibě díla tohoto spisovatele. Stejně tak i ženská postava Bohumily ve stejnojmenné knize odkazuje na Bohumila Hrabala. Ve hře Hrabal a muž u okna v původním německém znění autor pro svého antihrdinu použil jméno Dutky, odkazující na význam blízký estébáckým praktikám, nástroj využívaný represivními složkami, tedy důtky. Pro český překlad dramatu zvolila překladatelka Zuzana Čtveráčková jméno Dudek, protože Dutky jako příjmení nezní česky. Fízl z románu *Die grüne Jungfer* také odpovídá latinskému „nomen est omen“, jmenuje se Lovec.

Osobnost Hrabala vyzdvihuje Setzwein ve své hře neotřelým způsobem. Nechá ho znovu ožít v podobě snové představy a nechává ho v rámci hry hlavně znovu literárně tvořit. Vše je ale podáno v již zmiňovaném surrealistickém módu, který v sobě nese i humorné prvky. Dudek, svou duší i povahou špicl, si pedanticky poctivě zapisuje jména, která Hrabal zmiňuje. Když Hrabal mluví o Baudelairovi, zapisuje Dudek toto jméno tak, jak ho slyší. Pravděpodobně neví, o koho se vlastně jedná. Zde je třeba upozornit na výstižný český překlad, přímo překladatelský oříšek. Pro lepší představu uvádíme německou verzi a její český ekvivalent. Hrabal čte Dudkovy zápisky nahlas: „Boot leer/ So wie Kahn voll/ Großartig/ (*Lacht*) / [...] Boot leer/ (*Lacht*)/ Baudelaire [...]“. Zuzana Čtveráčková překládá tuto pasáž následovně: „Podlér/ od podlý/ Znamenitě/ (*Směje se*)/ P - O - D - L - É - R (*hláskuje*)/ (*Směje se*) / Baudelaire/ [...]“. V německém originále volí autor slovo člun (Boot) v kombinaci se slovem prázdný (leer). Když tato slova přečteme za sebou, zní obdobně jako Baudelaire. Překladatelka našla zvukově odpovídající slovo ke jménu Baudelaire v češtině, tedy „Podlér“ od podlý. Takto se jí daří adekvátně vystihnout celou situaci a zachytit i humorný aspekt celé promluvy.

Hrabal se ve hře neobjevuje jako člověk z tohoto světa, snad duch, snad sen... Setzwein taková ireálná setkání rád využívá i ve své próze. V jednom ze svých textů, který vznikl u příležitosti putování Setzweina a dalších dvou bavorských spisovatelů po Zlaté stezce z Plzně do bavorského Ambergu, se objevuje postava císaře Rudolfa II. Tato postava zde funguje jako fiktivní průvodce česko-bavorským příhraničím, odhaluje jeho historii a zároveň představuje i své myšlenky a představy.

Obdobné setkání zažije i hlavní postava knihy *Ein seltsames Land*, druhého dílu zmiňované trilogie, jménem Lober. Ten jako spolujezdec usíná v autě, které směřuje přes Čechy dále na východ. Ve snu k němu do auta přistupuje postarší muž, kterého znalý čtenář může na základě různých indicií identifikovat jako Adalberta Stiftera. Ten provází Lobera různými místy, která jsou líčena pomocí skurilních obrazů. Muž letí ve snu s Lobrem ke kostnici, která je v knize velmi detailně popsána. Ačkoliv konkrétní místo jmenovitě uvedeno není, můžeme se domnívat, že se jedná o kostnici v Kutné Hoře. Poté, co se Lober probudí, zjistí od své spolujezdkyně, že místa, o kterých snil, skutečně autem projížděli.

Vybírat skutečné momenty a místa, dávat je do nových souvislostí, to je jedna z charakteristik Setzweinova literárního stylu. Místa, která jsou často na periférii, reálné příběhy, které se zdají být neskutečné, to vše autor skládá do příběhů, které v konečném výsledku ale možné jsou. A máme tu další osobnost spojenou s Čechami, tedy přesněji řečeno s Moravou, která si našla místo v Setzweinově literární tvorbě. Koho Vám připomíná tato pasáž: „*Ano, fotografuje jen ženy. A to tajně. Vystřelí po nich. Ale tak jemně a nepozorovatelně, že si toho ani nevšimnou. Udělal si na svůj pásek pouzdro. Tam je zasunutá, jeho kamera. Jako pistole.*“ *Bacherin* (jméno hlavní ženské postavy – poznámka autorek tohoto

textu) se usmála. „Pokud se tomu vůbec dá říkat kamera. Schovává ji pod svým svetrem, vytáhne ji v nestřeženém okamžiku jako revolver a stiskne spoušť, je nutno podotknout na úrovni boků.“ / „Aniž by se podíval hledáčkem?“, zeptal se Lober. / „Hledáček!“ Smála se Bacherin. „Počkej, až tu kameru uvidíš. Pak si můžeš hledat hledáček.“ (překlad z románu *Ein seltsames Land*)

Uhádli ti, kdo tipovali dnes již světoznámého fotografa a podivína v jedné osobě Miroslava Tichého. V románu se jmenuje – jak jinak než Bohuš. Setzwein o něm jednou četl v novinách, o jeho neotřelém způsobu života a také o jeho metodě fotografování, kterou následně v knize celkem věrně popsal. Tyto reálné momenty, které zde autor líčí, tvoří podklad pro další vývoj příběhu, ve kterém Bohuš figuruje. Setzwein ale následně zcela opouští reálný předobraz postavy a vytváří svou vlastní románovou fikci.

Také Dudek má svůj částečný předobraz zakotvený v realitě. Dramatik odkazuje na příběh Japonce, který v sedmdesátých letech minulého století vyšel z lesů, přičemž byl stále přesvědčen, že trvá druhá světová válka. U tohoto Japonce, stejně tak jako u Dudka, neproběhla reflexe současného stavu společnosti. Chyběl jim impuls zvenci. V *Hrabalovi* tato transformace reálného, ač téměř neuvěřitelného příběhu do postavy Dudka přispívá k zprostředkování netradičního a překvapivého pohledu na vypořádávání se s naší vlastní minulostí a také současně podporuje nadčasový rozměr celé hry.

Bernhard Setzwein ve svých textech zajišťuje stopy. Stopy toho, co bere čas, co by mohlo upadnout do zapomnění jako například v jeho románu *Der böhmische Samurai*. Znamenává ale i naši aktuální současnost. Snaží se překračovat všelijaké hranice, nejen ty geografické, aby nám ukázal zdánlivě nemožné. Tím ale otevírá nové a nové otázky.

Poskytuje nám neotřelý pohled na danou věc, pomáhá divákovi a čtenáři uvědomit si nové souvislosti a v neposlední řadě dokáže i pobavit. Objevuje velký svět v maličkostech, to podstatné v zdánlivě podřadném. I u zmiňovaného Adalberta Stiftera se dere na povrch přes všední příběhy běžných dnů to esenciální. A nedělal to i Bohumil Hrabal?

Autorky tohoto článku působí na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové.

Bernhard Setzwein / foto Sabine Böhlau